



ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	17/1	2023	29-43
----------------------------	------	------	-------

HİTİTÇE METİNLERDE ^{GIŠ}niniyalla- “BEŞİK” SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nazan BAŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 10 Mayıs 2023

Kabul: 01 Haziran 2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: May 10, 2023

Accepted: June 01, 2023

Öz

^{GIŠ}niniyalla- “beşik” kelimesine üç Hititçe belgede rastlanmaktadır: KUB 35.89 20', KUB 58.82 öy.II' 22' ve KBo 12.112 öy. 7'. Bu makalede farklı içeriklere sahip söz konusu metinlerin transliterasyonu ve çevirileri yapıp beşik sözcüğünün Hititçe karşılığının etimolojisi araştırılmıştır. Ayrıca bebeklerin neyin içinde koyulduğuna dair bazı Hititçe metinlere yer verilmiş, eskiçağda bilinen beşik ile modern beşik kavramları üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Beşik, Eskiçağ, Bebek.

A Study on the Word ^{GIŠ}niniyalla- “Cradle” in the Hittite Texts

Abstract

The word ^{GIŠ}niniyalla- “cradle” is found in three Hittite texts: KUB 35.89 20', KUB 58.82 öy.II' 22' ve KBo 12.112 öy. 7'. In this article, these texts with different content were transliterated and translated. The etymology of the word “cradle” has been researched. Different Hittite texts have been studied about where babies are put. Interpretations have been made about the cradle known in ancient times and the current cradle.

Keywords: Hittite, Cradle, Ancient History, Baby.

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Anabilim Dalı, nznzdmr@gmail.com.tr; ORCID: 0000-0001-9699-8992.

Beşik, bebekleri yatırmak, uyutmak için kullanılan ahşap ya da metalden, sallanan bir çeşit karyoladır. Hititçe belgelerde beşik sözcüğüne az rastlanmakla beraber kelimenin Hititler dönemindeki karşılığı ^{GIŞ}niniya(l)- (n.) / ^{GIŞ}niniyalla- (c.)’dır. GIŞ determinatifi ile yazımı da bize Hititler’in kullandığı beşiklerin ahşaptan yapıldığı fikrini vermektedir.

^{GIŞ}niniyalla-¹ sözcüğü hakkında yapılan etimolojik yorumlamalar, Hititçe *nai-* / *neya-* “dönmek”² sözcüğünün reduplikat formu ile *-alla-* sonekinden türetildiği şeklindedir³. “Dönmek, döndürmek” anlamları üzerinden, ^{GIŞ}niniyalla-’nın dönerek hareket eden bir eşya olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak beşiğin sallanan bir eşya olduğunu düşündüğümüzde, *nai-* fiili “sallamak” anlamını vermediği için bu değerlendirmeler eksik kalmaktadır⁴. Bunun dışında ^{GIŞ}niniyalla-’nın, kökü yine *nai-* fiiline dayanan, *nanna-* / *nanni(ya)-* “sürmek”⁵ sözcüğünden türetilmiş olma ihtimali üzerinde de durulmuştur⁶.

Bir başka yorum sözcüğün kökenini Luvice’ye dayandırır. *niniyalla-*’daki *nini-* tekrarının Luvice olması gerektiği ve *niniyal-* formuna *-a-* sesinin

¹ Heinrich Otten, *Keilschrifturkunden aus Boghazköi 35 Luvische und Palaische Texte*, (Berlin: Keilschrifturkunden aus Boghazköy, 1953), 3; EHS: 212, 249; HEG N: 327; HdW: 57; HW: 342b; Frank Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*, (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 1990), 330; Elisabeth Rieken, *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*, (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 1999), 448; HHw: 113 “Wiege”; Howard Berman, *The Stem Formation of Hittite Nouns and Adjectives*, (Chicago: University of Chicago, 1972), 125; HED N: 109; CHD L-N: 438a; H. Craig Melchert, *Cuneiform Luvian Lexicon*, (Chapel Hill: Lexica Anatolica 2, 1993), 158; EDHIL: 605 “cradle”; Nadia van Brock, “Derives nominaux en L du hittite et du louvite”, RHA 20/71, (1962): 94 “berceau”; MHH: 489a “beşik, salıncak”; Ayrıca bkz. Maciej Popko, “Rev. of: Beckman G. 1983”, OLZ 81, (1986): 559-561; Latincesi için bkz. Charlton T. Lewis, *A Latin Dicitonary, Founded on Andrew’s Edition of Freund’s Latin Dicitonary*, (Oxford: At The Clarendon Press, 1984), 497a “Cunabula”.

² CHD L-N: 347b; EDHIL: 598 “to turn, to send”; HW: 147a “lenken, leiten, richten, schicken, wenden; HHw: 109 “drehen, schicken”; HED N: 17 “turn, lead, drive”; MHH: 469a “dönmek, döndürmek, göndermek”.

³ Günter Neumann, *Untersuchungen zum Weiterleben hethitischen und luwischen Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1961), 85; van Brock, “Derives nominaux en L du hittite et du louvite”, 94; Bir diğer örnek *niniyami-* ekmeği için ayrıca bkz. Harry Hoffner, *Alimenta Hethaeorum Food Production in Hittite Asia Minor*, (New Haven: American Oriental Series, 1974), 174, 207; ayrıca bkz. DLL: 75.

⁴ EDHIL: 605.

⁵ CHD L-N: 391b; EDHIL: 599 “to drive”; HW: 148b; HHw: 110; HdW: 56 “treiben, ziehen, marschieren”; MHH: 474a “gitmek, sürmek, arabayla gitmek”.

⁶ EHS: 212 *nanna-/nenniya-* “(an)treiben, (ein Hangewiegen?)”.

eklenip sözcüğün bu şekilde Hititçe'ye uygun hale getirildiği savunulur⁷. Bunun yanı sıra, olması muhtemel bir **niniya*-⁸ sözcüğüne isimden isim yapan *-alla*-⁹ sufiksi eklenerek *niniya=alla-* türetilmiş olabilir. *-alla-* / *-alli-* sufiksi genellikle *appaliyalla-* “gaspçı”, *irhuitalla-* “sepet taşıyıcısı” gibi kişiye yönelik tanımlamalarda kullanılmaktadır¹⁰. Ancak ^(GIS)*zeriyalli-* “kap altlığı” sözcüğü de aynı sufiksle oluşturulmuştur ve bir eşyaya karşılık geldiği için sadece bu sözcük ile ^(GIS)*niniyalla-* arasında kavramsal benzerlikten söz edilebilir.

**niniya-* sözcüğüne *-alla-* sufiksi eklenerek türetildiği varsayıldığında *niniyalla-*'nın türetildiği kök Luvice *nini-* sözcüğüne indirgenebilmektedir¹¹. *nini-* sözcüğünden sonra yer alan *-ya-* hecesinin de kaynaştırma işlevi gördüğünü söyleyebiliriz.

Sözcüğün bulunduğu metinler Luvi büyüleri ve çeşitli ritüellere ait fragmanlar içerisinde ele alınan konulardan oluşmaktadır.

CTH 765 KUB 35.89¹² Hastalığa Karşı Luvi Büyüleri

20' [<i>ma-a-an</i> D]UMU- <i>aš</i> I-NA	20' [ç]ocuk beşik te durur[ken ...]
^(GIS) <i>ni-ni-ya-al-li</i> ki-it-ta [...]	21' [...] II asker ekmeği [...]
21' [...]x II [?] NINDA.ÉRIN ^(ME) [...]	

⁷ HED N: 110; Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*, 330; Rieken, *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*, 448.

⁸ Neumann, *Untersuchungen zum Weiterleben hethitischen und luwischen Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit*, 85 *niniya-* “schaukeln, wiegen”.

⁹ Hititçe'deki *-alla-* sufiksi Luvice'den alınan *-alli-* ekinin ses değişimine uğramış halidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Norbert Oettinger, “Anatolische “Kurzgeschichten””, *ZVS* 99 (1986): 43-53; Rieken, *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*, 118; Yasemin Arıkan, “Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarında ^(LÜ)*ziliyuriyatalla-* Görevlisi”, *ArAn* 6/2 (2003): 1-26 dn. 1; Yasemin Arıkan, “Hitit Çiviyazılı Belgelerinde Geçen ^(LÜ)*akuttara-* Görevlisi Üzerine Bir Araştırma”, *ArAn* 7/1 (2004): 24-43; Harry A. Hoffner and H. Craig Melchert, *A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference Grammar*, (Indiana: 2008), 55, 62 “*-alla-* ve *-alli-* sufikslerini Luvice ele alır”; krş. Guy Jucquois, “Aspects du consonantisme hittite”, *Hethitica* 1 (1972): 59-128 *teriyalla-* “bir tür içecek, üç içecek” ve *duduşhiyalla-* “bir görevli”.

¹⁰ Harry A. Hoffner and H. Craig Melchert, *A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference Grammar*, 55.

¹¹ Melchert, *Cuneiform Luvian Lexicon*, 158 *nini-* “guide, turn”.

¹² **Trans.** ve **Çev.** için bkz. Gary M. Beckman, *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 1983), 229; Starke, *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*, 228; HEG N: 327; CHD L-N: 438a; HED N: 109; krş. HEG N: 327 “Schwangerschafts Beschwörung”.

Bu metnin satır yirmiyeye kadar olan kısmı Luvicede, buradan sonraki iki satır Hititçe'dir¹³. ^{GIŠ}niniyalla- sözcüğü metinde ^{GIŠ}ni-ni-ya-al-li şeklinde Sg. D.-L. halde geçmektedir. Belge, çok kırık olduğu için metnin içeriğine dair bilgi vermez.

CTH 470 KUB 58.82¹⁴ Ritüel Metin Fragmanları
öy.II²

5' [...-]eš nu-ya-za ^{GIŠ} hu-u-[l]a-li	5' [...] ... ve “öreke / kirman
6' [...] SIG ₇ .SIG ₇ ¹⁵ a-pé-e	6' [...] sarı-yeşil. Onları
7' [...]x- ^r at ^r MUNUS-za nam-ma le-e ^r ma-al-ki-i-iz-zi	7' [...] ... böylece kadın kendi ör ^r mesin ^r !”
8' [...-i]š-ki-it-ta e-eš-ħar-nu-uš-ki- it-ta	8' [...] ... sürekli kan kırmızısına boyuyordu
9' [...-]u ² -ra-ša-ya ku-i-e-eš	9' [...] ... neyi / kimi
10' [...]x-an-du nu-ya-az a-pé-e	10' [...] ...-sınlar! ve onlar / onları
11' [...] A-NA GEŠTU DUMU-an ar-ħa da-a-la-an-du	11' [...] ve çocuğu(n) kulağını/a tamamen bıraksınlar!”
12' [...]x-a-mi na-aš-ša-an DUMU ^r -aš še-er e-ep-mi	12' [...] ... ve onu ^r çocuğ ^r 'un üstüne tutarım.
13' [...]x-e ŠA DUMU tar-pa-al-li-e- eš SAG.DU-ya-kán	13' [...] ... çocuğun başının yerine / temsilen
14' [...-]ħa-aš ŠA ^r IGI ^{HLA} -ya-aš	14' [...] ... gözlerinin
15' [...-n]i-iš-x ħa-a-an-da-a-an ^r	15' [...] ... düzenlenmiş
16' [...ħ]a- ^r an-da ^r -an ^{UZU} ZAG. ^r UDU ^r A-NA ^{UZU} ZAG.UDU x[...]	16' omuz için [...dü]zenlenmiş omuz [...]
	17' [kalp için düzenlenmiş] kalp,

¹³ Otten, *Keilschrifturkunden aus Boghazköi 35 Luvische und Palaische Texte*, 3.

¹⁴ **Trans.** için bkz. J. Virgilio García Trabazo und Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 58*, (Wiesbaden: Dresdner Beiträge zur Hethitologie, 2005), 211 vd. öy.II² (x+1) [...n]u²-uš ħa-x[...] (2') [...]x nu-ya-aš-š[a-an] (3') [...nu-]ya-ra-at-ši-ká[n...] (4') [...a]n-du ay.III² (x+1) [...]x-^rri^r-a-mi na-a[t...] (2') [...]x-aš-ši me-na-aħ-ħa-an-^rda^r (3') [...] ^{GIŠ}ša-a-ħi-ya (4') [...] ħu^r-e-da-ni ya-aš-ši-i (5') [...]a-la-a-an (6') [...]x-ši-kán ma-a-an (7') [...na]m-ma iš-ki-mi (8') [...]a]ħ-ħi nu MUŠEN-aš (9') [...]NUN^r EGIR-pa (10') [...]x-^rli^r-iz-zi (11') [...]ħ]ar-ki ZIZ-tar še-ep-pi-it (12') [...]kar^r-aš na-at-kán (13') [...]x A-NA DUMU GE₆-az še-er (14') [...]x kar-aš-ta-ri (15') [...]i (16') [...] IŠ-TU GEŠTIN a-ar-ri (17') [...]a]z^r AMA DUMU^{RI} (18') [...]a]ħ-ħi nam-ma-aš-kán (19') [...]š]i ar^r-ħa (20') [...]i]š-ħu-u-ya-i (21') [...] DUMU-aš-ša x[...] (22') [...]k]e-x[...] (23') [...]d]u [...]; Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschriftluwischen Nomens*, 330 öy.II² 22'-24'; Piotr Taracha, “Die Medizinalpflanze (heth.) ħullupakašdu-^{SAR} n.?” NABU 2006/79 (2006): 80.

¹⁵ Krş. García Trabazo und Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 58*, 211 “(6') [...]x-da-aš-da-aš”.

17' [<i>ha-an-da-an</i> ^{UZU} ŠÀ A-NA ^U]ZUŠÀ <i>ha-an-da-an</i> ^{UZU} <i>ha-aḫ-ri-</i> <i>kán</i>	<i>ḫaḫri</i> - ¹⁶ (için) düzenlenmiş
18' [... ^{UZU} N]ÍG.GIG- <i>kán</i> A-NA ^{UZU} NÍG.GIG- <i>ya</i> <<I>> <i>ha-an-da-</i> <i>an</i>	18' [...ka]raciğer için düzenlenmiş karaciğer
19' [...]x <i>ha-an-da-an-te-eš</i> GİR ^{MEŠ} - <i>kán</i> A-NA GİR ^{MEŠ}	19' [...] ... ayaklar için düzenlenmiş ayaklar
20' [<i>ha-an-da-an-te-eš</i> ŠU ^{HLA} A-NA] ŠU ^{HLA} -ŠU <i>ha-an-da-an-te-eš</i>	20' elleri [için düzenlenmiş eller] düzenlenmiş
21' [...] <i>a-ša-an-du</i>	21' [...] olsunlar!
22' [...T]A-PAL [!] GİŠ ^{ni-ni-ya-al} III GÍN [...]	22' [...ç]ift [!] beşik üç şekel [...]
23' [...-a]n <i>a-ra-aḫ-za dam-mi-li p[é-</i> <i>di]</i>	23' [...] ... dışarıda el değmemiş / bakir y[ere]
24' [...] 'Ú-UL' <i>a-ri na-at pa-iz-z[i]</i>	24' [...] ulaş ^r maz ^r . Ve o gide[r].

Bu metin yeni doğmuş bir bebeği dışarıdan gelebilecek tehlikelere, kötülöklere karşı korumak için yapılan ritüelleri içeriyor olmalıdır¹⁷. Bunların beşikteki bebeğin ileride sağlıklı bir vücuda sahip olması için yapıldığını da düşünebiliriz.

Metnin 6'. satırında Hititçe karakterler olduğu varsayılan işaretlerin belgede geçen "örmek" ve "kan kırmızısına boyamak" fiillerinden ötürü "sarı/yeşil" renk anlamına gelen SIG₇.SIG₇ ideografik değeriyle okunması gerektiği kanaatindeyiz.

22'. satıra gelindiğinde Sg. N.-A. n. haldeki GİŠ^{ni-ni-ya-al} yazımı önünde yer alan TAPAL "çift, takım" sıfatının tamamlanması doğru kabul edilirse, bu sözcük birden fazla sayıyı ifade ettiği için burada GİŠ^{ni-ni-ya-al}'in Pl. N.-A. n. halde bulunması daha doğru olacaktır¹⁸.

¹⁶ Sedat Alp, "Zu den Körpertheilnamen im Hethitischen", *Anatolia* 2 (1957): 1-47 "Lunge(?), Zwechfell(?)"; HEG A-K: 124 "Lunge"; HW: 46a "Lunge, Zwechfell(?)"; HED H: 7 "lung(s), midriff"; MHH: 143b "akciğer, diyafram".

¹⁷ "Çocuğun kulaklarından vücuduna girmemesi gereken "kötü şeylerin" engellenmesi için bir reçete" Taracha, "Die Medizinalpflanze (heth.) *ḫullupakašdu*-SAR n.?", 80.

¹⁸ KBo 18.70a ay. 11 ... [...] TA-PAL^{GAD} *la-ak-ku-ša-an-za-ni-eš* CHD L-N: 21a; KUB 46.54 öy. 11 [...] TA-PAL^D IMIN.IMIN.BI *ḫu-u-ya-ap-pa-e-eš* CHD P 56b; KBo 21.82 IV 16 II TA-PAL *pu-uš-ša-li-uš* ... CHD P: 399b.

KBo 12.112¹⁹

öy.

x+1 [...SÍ]G ² te-pu	x+1 [...yü]n ² küçük
2' [...] x-ti	2' [...] ...
3' [...]	3' [...]
4' [...ú-e ² -]ḫa-at-ta	4' [...dö]ner ²
5' [...]-i da-an-na-<ra->an-da-an	5' [...] ... süslenmemiş
6' [še-pi-ku-uš-ta-an da-a-i ² ... a]n-da da še-pi-ku-uš-ti ḫa-ma-an-ki	6' [iğneyi alır ² / koyar...] iğneye bağlar ²⁰ .
7' [...] an-da ^{GIŠ} ni-ni-ya-la-aš ḫa- ma-an-ki	7' [...] o beşiğe bağlar ²¹ .
8' [...]	8' [...]
9' [...]x na-an-ši-kán an-da ^{TUG} GÜ.È.A ḫa-ma-an-ki	9' [...] ... ve onu onun elbisesi(nin) (üstüne) bağlar ²² .
10' [...d]a-a-i	10' [...a]lır / [...k]oyar.
11' [...]a ² UN-aš DUMU-an an-da a-uš-zi a-pa-a-aš-ša-an	11' [...] ... insan çocuğunu gözler ve o üzerine
12' [...-y]a ² -zi	12' [...] ...-ır.

¹⁹ Metnin katalog numarasıyla ilgili şüpheler mevcuttur, CTH 470 Ritüel Fragmanları adı altında ele alınmıştır bkz. Giulia Torri, *La similitudine nella magia analogica ittita*, (Roma: Studia Asiana, 2003), 102; Giulia Torri, *The Haus am Hang at Hattuša. A Late Hittite State Scriptorium and Its Tablet Collections*, (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 2022), 159 dn. 186 “bu metin Zuvi Mitosu ile alakalı değildir ve CTH 412 olmamalıdır; **Trans.** ve **Çev.** için bkz. Beckman, *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, 66 vd.; Giulia Torri and Francesco G. Barsacchi, *Hethitische Texte in Transkription KBo 12*, (Wiesbaden: Dresdner Beiträge zur Hethitologie, 2018), 120 vd.; ay. 8'-9' HEG S: 213; Jacqueline Boley, *Dynamics of Transformation in Hittite. The Hittite Particles -kan, -asta and -san*, (Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 2000), 351; Torri, *La similitudine nella magia analogica ittita*, 166; ay. 11'-13' Albert Goetze, “Rev. of: Otten H. 1963”, JCS 18 (1964): 89-92; Eric Neu, *Interpretation der hethitischen mediopassiven Verbalformen*. (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 1968), 196; Nilüfer Boysan-Dietrich, *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*. (Heidelberg: Texte der Hethiter, 1987), 128; Boley, *Dynamics of Transformation in Hittite. The Hittite Particles -kan, -asta and -san*, 351; Torri, *La similitudine nella magia analogica ittita*, 102; EDHIL: 991; Rosemarie Lühr, ““In der Hand aus Teig einen Vogel hält sie” - Zur Informationsstrukturierung in hethitischen Ritualtexten”, 1. Grazer Symposium zur indogermanischen Altertumskunde, Der antike Mensch im Spannungsfeld zwischen Ritual und Magie, (2015): 262; ay. 14'-16' Boysan-Dietrich, *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*, 16; Torri, *La similitudine nella magia analogica ittita*, 203.

²⁰ HEG N: 327.

²¹ HEG N: 327; CHD L-N: 438a; HED N: 110.

²² HEG N: 327.

13' [<i>ma-a-an</i> MUNUS- <i>za</i> DUMU- <i>an</i> [?]] <i>ar-ma-a-iz-zi na-an kiš-an hu-u-uk-zi</i>	13' [bir kadın kendi çocuğuna [?]] hamile olduğunda onu şu şekilde büyüyle çağırır:
14' [...] <i>ú[?]-pí-na-aš</i> ^{UZU} <i>ú-e-ik-ta šal-la-ya-aš-ša-ya-za</i>	14' [...] ... yağımı istedi ve kendi büyük
15' [... <i>am-me-y</i>] <i>a-an-da-aš ú-e-ik-ta</i>	15' [...kü]çük istedi".
16' [...] <i>x nu am-me-ya-an-du-uš pí-i-e-it</i>	16' [...] ... ve küçüklerini gönderdi.
17' [...] <i>ú[?]-[u]k-ya pa-a-i-mi</i>	17' [..."b]en [?] gideceğim".
18' [...]	18' [...]
19' [...] <i>x-an-ta ku-[...]-zi</i>	19' [...]
20' [...] <i>x-ḥa-an-[...]</i> ay.	20' [...] ...
x+1 [...] <i>-ra-aš</i> SAG.DU- <i>ya</i>	x+1 [...] ... ve baş
2' [...] <i>x-aḥ-hu-un</i>	2' [...] dım / -dim.
3' [...] <i>-kán pa-ra-a le-el-ḥu-ya-i</i>	3' [...] ... ileri döker.
4' [...] <i>-a</i> ⁿ <i>-ta-an ú-dah-ḥu-un</i>	4' [...] ... buraya getirdim.
5' [...] <i>nu-ya tar-aš-ki-ši i-it-ya-ra-an-kán</i>	5' [...] "ve sürekli (şöyle) söylüyorsun: Git! Onu (çocuğu [?])
6' [...] <i>a</i> ⁿ <i>-da pa-i</i>	6' [...iç]eri ver!"
7' [...] <i>x a-ap-pa A-NA DINGIR</i> ^{MEŠ} <i>me-mi-iš-ta</i>	7' [...] ... o tanrılara (şöyle) söyledi:
8' [<i>nu-ya-kán</i>] <i>a-pa-at-ta ku-e-da-ni-ik-ki du-me-ni pa-id-du-ya-az</i>	8' "[ve] onun için birinden (kötülük) alıyoruz. O gitsin!
9' [...] <i>gi-</i>] <i>im-ra-aš tar-pa-tar-pa-an da-a-ú nu-ya gi-im-ma-ra-aš ma-aḥ-ḥa-an</i>	9' [...tar]ladan <i>tarpatarpa</i> ⁻²⁶ bitkisini alsın! Ve tarlanınki gibi
10' [<i>an-ni-i</i>] <i>š-ši-kán A-NA an-da-an QA-TAM-MA ú-e-ḥa-at-ta-ru</i>	10' (çocuk) [ann]esinin içinde aynı şekilde hareket etsin / dönsün!"
11' [<i>pa-id-du-ya-a</i>] <i>z</i> ²³ <i>ḥa-a-aš-šu-uš da-a-ú nu-ya-aš-ša-an</i> ^{GIŠIG} GIM- <i>an</i>	11' "[(O) gitsin!] Külleri alsın! Ve orada kapı nasıl

²³ Torri, *La similitudine nella magia analogica ittita*, 102 "[*tág-na-a*]z(?)".

²⁶ *tarpatarpa* için bkz. Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1974), 52 vd.

12' [ú-e-ḫ]a-at-ta ²⁴ DUMU-la-aš- ša-ya-aš-ša-an an-ni-iš-ši	12' [dō]nerse çocuk da annesinin
13' [an-da-an QA-TAM-MA] ú-e- ḫa-at-ta-ru	13' [içinde aynı şe]kilde hareket etsin / dönsün"!
14' [...da-a-]ú nu-ya ku-ut-ta-aš ša- lu-i-ša-an	14' “[... (o) al]sın! Ve duvarın harcı
15' [GIM-an ... Ú-U]L ú-e-mi-iz-zi DUMU-la-an-na-ya	15' [nasıl ...] bul[maz]sa çocuğu da
16' [...QA-TAM-MA le-e ú-] ²⁵ e-mi- iz-zi	16' [...aynı şekilde] (kötülük) bulmasın”!
17' [...DU]MU-an ú-da	17' [...ço]cuğu getir!
18' [...] x-it-ya ú-i-te-ni-it	18' [...] ... su ile
19' [...] x-an-za	19' [...] ...
20' [...-k]i ² -an-za	20' [...] ...

Metnin ön yüzü yeni doğan bebeğin yıkanması, büyü için araç gereçlerin hazırlanmasıyla ilgilidir²⁷. Arka yüzü ise bebeğin doğmadan biraz önce, annesinin karnında dönmesini sağlamaya yönelik büyüleri²⁸ ve belki de doğumu kolaylaştırmak için yapılan ritüelleri betimler. Ön yüzü iki paragrafa ayrıldığı için burada iki ayrı doğum ritüeli anlatılmaktadır²⁹.

^{GIŠ}niniyalla- öy. 7'. satırda ^{GIŠ}ni-ni-ya-la-aš yazımıyla Pl. D.-L.[?] haldedir. Ancak çeviride Sg. kullanımı anlam bütünlüğünü sağladığından tercih edilmiştir. Ayrıca 7'. satırın başı kırık olduğu için ^{GIŠ}ni-ni-ya-la-aš yazımının Sg. Gen. halde olması ihtimali de düşünülebilir.

Görüldüğü üzere ^{GIŠ}niniyalla- hakkında bilgi veren yukarıdaki belgeler oldukça kısır kalmaktadır. Burada, ahşap bir eşya olduğunu bildiğimiz ^{GIŠ}niniyalla-'nın modern beşik ile ortak yönlerine odaklanmak gerekecektir.

Hititlerin kullandığı beşiklerin formu günümüzdeki beşiklere ne kadar benziyordu?

²⁴ Boysan-Dietrich, *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*, 128; EDHIL: 991 “[^{GIŠ}ya-ya-ar-ki-mi ú-e-ḫ]a-at-ta...”

²⁵ Torri, *La similitudine nella magia analogica ittita*, 103 “[ḪUL-lu QA-TAM-MA...”].

²⁷ Beckman, *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, 70.

²⁸ Beckman, *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, 69.

²⁹ Beckman, *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, 69; Torri, *The Haus am Hang at Ḫattuša. A Late Hittite State Scriptorium and Its Tablet Collections*, 159; Krş. Albert Goetze, “Rev. of: Otten H. 1963”, 89-92.

nai- “dönmek” fiili ile etimolojik ilişkisi kurulan, hareket eden veya sallanan bir beşik yorumu bize modern anlamda bilinen beşiğe dair bir betim sunmaktadır. Ancak bu hareket eden eşyanın yarım daire şeklinde ayaklara sahip, çocuk yatağı olan beşik şeklinde düşünülmesi doğru olmayacaktır. Çünkü modern beşik eskiçağlarda henüz icad edilmemiş onun yerine çeşitli gündelik araçlar işlev görmüştür. Özellikle sepete benzeyen, bebekleri uyutmak için kolayca hareket ettirilebilen eşyalar çocuk yatağı olarak kullanılmıştır³⁰. ^{GIŞ}*niniyalla-*’nın da şekli ve hareketliliği nedeniyle beşik benzeri bir eşya olduğu varsayılabilir³¹.

Bu konuyla ilgili Hititçe belgelerden yeni doğan bebekler ve onların neyin içine konulduğuna dair fikir edinebileceğimiz birkaç kaynağa değinebiliriz.

CTH 3 KBo 22.2³² Zalpa Hikayesi öy.

- | | |
|--|---|
| <p>1 [MUNUS.LUGA]L^{URU} <i>Ka-ni-iš</i>
XXX DUMU^{MEŞ} I^{EN} MU-an-ti <i>ha-</i>
<i>a-aš-ta UM-MA ŠI-MA</i></p> <p>2 [<i>ki-]i-ya ku-it ya-al-ku-an ha-a-</i>
<i>aš-ḫu-un tup-pu-uš ša-kán-da šu-</i>
<i>un-na-aš</i></p> <p>3 nu DUMU^{MEŞ}-ŠU an-da-an <i>zi-ke-</i>
<i>e-et [š]u-uš ÍD-a tar-na-aš ÍD-ša</i></p> <p>4 A-NA A.AB.BA KUR^{URU} <i>Za-al-</i>
<i>pu-ya pé-e-da-a[š DING]IR^{DIDL}-</i>
<i>ša DUMU^{MEŞ}-uš A.AB.BA-az</i></p> <p>5 <i>ša-ra-a da-a-ir šu-uš ša-al-la-nu-</i>
<i>uš-kir</i></p> | <p>1 Kaneš [kraliçes]i bir yılda otuz erkek çocuk doğurdu. O şöyle (söyledi):</p> <p>2 “[b]u doğurduğum <i>ualkuḫan</i>³³ ne(dir)?”. Kapları yağla doldurdu. 3 ve çocuklarını içine yerleştirdi. [V]e onları nehre bıraktı. Ve nehir 4 (onları) denize, Zalpuva ülkesine götürd[ü]. Ve tanrılar] çocukları denizden 5 yukarı aldılar ve onları büyüttüler.</p> |
|--|---|

³⁰ KIPauly: 1374; Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*, 334.

³¹ Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*, 334.

³² **Trans.** ve **Çev.** için bkz. Heinrich Otten, *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 1973), 6 vd.; Harry A. Hoffner, *Hittite Myths*, (Atlanta: SBL Writings from the Ancient World 2, 1998), 81; Gary B. Holland and Marina Zorman, *The Tale of Zalpa - Myth, Morality, and Coherence in a Hittite Narrative*, (Pavia: Studia Mediterranea, 2007), 30, 39.

³³ H. Craig Melchert, “Hittite *uwaš* and Congeners”, IF 91 (1986): 102-115 dn. 4 *ualkuḫan* “unnatural, monstrous”; HHw: 194 *ualkuḫa(n)-* n. “etwas ungünstiges, schlechtes Vorzeichen, Mißgeburt”; EDHIL: 950 *ualkuḫa-* (n.) “something negative”; Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016), 580b *ualku-* / *ualkuḫan* “köpek eniği, yaratık, piç”.

Zalpa³⁴ hikayesinde Kaneş kraliçesi doğurduğu, bebek olarak nitelendirebileceğimiz otuz çocuğunu “kap, sepet” anlamına gelen ^(GIS)tuppa-’nın içerisine koymuştur.

CTH 345 KUB 33.93+KUB 17.7³⁵ Ullikummi Şarkısı
ay.III

10' <i>ḥa-aš-ša-nu-e-ra-an</i> MUNUS ^{ME} [...]	10' onu doğurdular. Kadın[ar...]
11' <i>nu</i> ^D GUL- <i>šu-uš</i> ^{DM} [Aḫ ^{HL.A} - <i>uš</i> DUMU- <i>an kar-pi-ir na-an-kán</i> A-NA ^D K]u- <i>m[ar-bi]</i>	11' Kader Tanrıçaları ve An[a Tanrıçalar çocuğu kaldırdılar ve onu K]uma[rbi'nin]
12' <i>gi-nu-ṽa-aš ḥa-la-a-i[r</i> ^D Ku- <i>mar]-bi-iš-za a[-iši]</i> DUMU.NITA- <i>an</i>	12' dizlerinin üstüne koydul[ar. Kumar]bi bu erkek çocuğunu
13' <i>du-uš-ki-iš-ki-u-ṽa-an da-a[-iš</i> <i>na]-an ku-un-ke-eš-ki-u-ṽa-an</i> <i>d[a-a-iš]</i>	13' eğlendirmeye / neşelendirmeye baş[ladı. Ve] onu sallamaya b[aşladı].

Bu mitolojik anlatıda, dünyaya gelen Ullikummi, tanrıçalar tarafından Kumarbi'nin dizlerine koyulmuştur.

CTH 360 KUB 36.60+KUB 24.8³⁶ Appu Masalı
ay.III

4 ... <i>nu-za</i> DAM ^m Ap- <i>pu</i> DUMU.NITA- <i>an ḥa-aš-ta</i>	4 ... ve Appu'nun karısı bir erkek çocuk doğurdu.
5 ^{MUNUS} [UMME]DA- <i>aš-za</i> DUMU.NITA- <i>an kar-ap-ta na-</i> <i>aš-ša-an</i> ^m Ap- <i>pu</i>	5 kadın [eḫ]e erkek çocuğu kaldırdı ve onu Appu'nun
6 <i>gi-nu-ṽa-aš ḥa-la-iš</i> ^m Ap- <i>pu-uš-</i> <i>za</i> DUMU.NITA- <i>an du-uš-ki-eš-</i> <i>ki-ṽa-an</i>	6 dizlerinin üstüne koydu. Appu çocuğu eğlendirmeye / neşelendirmeye
7 <i>da-a-i[š] na-an ku-un-ki-iš-ki-u-</i> <i>ṽa-an da-a-iš</i>	7 başladı ve onu sallamaya başladı.

³⁴ Zalpa kenti için bkz. Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973), 161 vd.; Giuseppe F. del Monte und Johann Tischler, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*, (Wiesbaden: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, 1978), 490 vd.; Giuseppe F. del Monte, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, (Wiesbaden: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, 1992), 191.

³⁵ **Trans.** ve **Çev.** için bkz. Hans Gustav Güterbock, “The Song of Ullikummi. Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth”, JCS 5 (1951): 135-161; Hoffner, *Hittite Myths*, 57 vd.; Ayrıca bkz. Yasemin Arıkan, “Hitit Mitolojisi Hakkında”, Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu (1998): 161-173.

³⁶ **Trans.** ve **Çev.** için bkz. Jana Siegelová, *Appu-Märchen und Hedammu-Mythus*, (Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy-Texten, 1971), 10 vd.; Hoffner, *Hittite Myths*, 84.

Appu masalında doğan bebeğin de Ullikummi mitosunda olduğu gibi babası Appu'nun dizlerinin üstüne koyulduğunu okuyoruz. Bu metinlerde bebeklerin henüz doğdukları için beşiğe koyulamayacakları düşünülse de ilerleyen satırlarda da beşik sözcüğüne rastlanmaz. Ancak bebeklerin doğar doğmaz diz üzerinde sallanmaya başlaması beşik işlevi gören, günümüzden de tanıdık bir eylemdir.

Hititler'den biraz uzaklaştığımızda, Antik Mısır'da beşik sözcüğünün “kuş yuvası” anlamına gelen hiyeroglif işaretiyle temsil edildiği görülür³⁷. Yine tanrı Hermes'in Brygos Ressamı tarafından bir kaseye yapılan “yenidoğan Hermes” tasvirinde, tanrının içinde bulunduğu beşik günümüzde bilinenen farklı, daha çok taşınabilir bir çocuk yatağıdır ve bir başka tasvirde tekerlekli bir karyolada resmedilmiştir³⁸.

Sonuç olarak günümüzde kullanılan beşik ile eskiçağdaki beşik kavramı farklılık göstermektedir. Sallama fiilinin bebekleri uyutmaya yaradığı bilindiğinden beşik yerine hareket ettirilebilen, sallanabilen eşyalar kullanılmış olmalıdır. Bu bilgiler ışığında ^{GIS}niniyalla- için “hareket ettirilebilmesi kolay, beşik gibi kullanılabilen ahşap bir araç” olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Ayrıca sözcüğün çekim hallerinde görülen bazı tutarsızlıklar Hititçe tabletlerin sayısının artmasıyla ortadan kalkacaktır. Bizce sözcüğün kökenine dair yapılacak değerlendirme, sahip olduğu tekrar formuyla sonuna -a-vokalini alarak Hititçe'ye Luvice'den aktarılmış olduğu yönündedir.

³⁷ Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*, 334 dn. 1182.

³⁸ Erica Simon, *Die Götter der Griechen*, (München: Hirmer Verlag, 1969), 298 Resim 285 ve 297 Resim 284; Pişmiş topraktan minyatür bebek yatağı için bkz. Gisela M. Augusta Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, (London: The Phaidon Press, 1966), 63, Resim 338, Herculaneum kentinde bulunmuş, günümüzdekilere benzeyen beşik örneği için bkz. 110.

RESİMLER



Resim 1: Yenidoğan Hermes, Louvre (Simon, *Die Götter der Griechen*, 297).



Resim 2: Yenidoğan Hermes, Vatikan Koleksiyonu (Simon, *Die Götter der Griechen*, 298).

KAYNAKÇA

- Alp, Sedat. "Zu den Körperteilnamen im Hethitischen", *Anatolia* 2 (1957): 1- 47.
- Arıkan, Yasemin. "Hitit Mitolojisi Hakkında", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu* (1998): 161-173.
- Arıkan, Yasemin. "Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarında ^{LÜ}zilipuriyatalla-Görevlisi", *ArAn* 6/2 (2003): 1-26.
- Arıkan, Yasemin. "Hitit Çiviyazılı Belgelerinde Geçen ^{LÜ}akuttara- Görevlisi Üzerine Bir Araştırma", *ArAn* 7/1 (2004): 24-43.
- Beckman, Gary, M. *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*. Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 29). Wiesbaden: 1983.
- Berman, Howard. *The Stem Formation of Hittite Nouns and Adjectives Dissertation*. PhD Thesis University of Chicago. Chicago: 1972.
- Boley, Jacqueline. *Dynamics of Transformation in Hittite. The Hittite Particles -kan, -asta and -san*. Innsbrucker Beiträge tur Sprachwissenschaft (IBS 97). Innsbruck: 2000.
- Boysan-Dietrich, Nilüfer. *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*. Texte der Hethiter (THeth 12). Heidelberg: 1987.
- van Brock, Nadia. "Derives nominaux en L du hittite et du louvite", *RHA* 20/71 (1962): 69-168.
- Ertem, Hayri. *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara: 1973.
- Ertem, Hayri. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 1974.
- García Trabazo, J. Virgilio und Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KUB 58*. Dresdner Beiträge zur Hethitologie (DBH 18). Wiesbaden: 2005.
- Goetze, Albert. "Rev. of: Otten H. 1963", *JCS* 18 (1964): 89-92.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KBo 22*. Dresdner Beiträge zur Hethitologie (DBH 24). Wiesbaden: 2008.
- Güterbock, Hans Gustav. "The Song of Ullikummi. Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth", *JCS* 5 (1951): 135-161.
- Hoffner, Harry A. *Alimenta Hethaeorum Food Production in Hittite Asia Minor*. American Oriental Series (AOS 55). New Haven: 1974.
- Hoffner, Harry A. *Hittite Myths. 2nd edition*. SBL Writings from the Ancient World 2. Atlanta: 1998.
- Hoffner, Harry A. and Melchert, H. Craig. *A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference Grammar*. Winona Lake. Indiana: 2008.
- Holland, Gary B. and Zorman, Marina. *The Tale of Zalpa - Myth, Morality, and Coherence in a Hittite Narrative*. Studia Mediterranea (StudMed 19). Pavia: 2007.

- Jucquois, Guy. “Aspects du consonantisme hittite”, *Hethitica* 1 (1972): 59-128.
- Lewis, Charlton T. *A Latin Dicitonary, Founded on Andrew’s Edition of Freund’s Latin Dicitonary*. At The Clarendon Press. Oxford: 1984.
- Lühr, Rosemarie. ““In der Hand aus Teig einen Vogel hält sie” - Zur Informationsstrukturierung in hethitischen Ritualtexten”, 1. Grazer Symposium zur indogermanischen Altertumskunde, Der antike Mensch im Spannungsfeld zwischen Ritual und Magie (2015): 253-286.
- Melchert, H. Craig. “Hittite *uwaš* and Congeners”. *IF* 91, (1986): 102-115.
- Melchert, H. Craig. *Cuneiform Luvian Lexicon*. *Lexica Anatolica* 2. Chapel Hill: 1993.
- del Monte, Giuseppe F. und Tischler, J. *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*. *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes (RGTC 6)*. Wiesbaden: 1978.
- del Monte, Giuseppe F. *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*. *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes (RGTC 7/2)*. Wiesbaden: 1992.
- Neu, Eric. *Interpretation der hethitischen mediopassiven Verbalformen*. Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 5). Wiesbaden: 1968.
- Neumann, Günter. *Untersuchungen zum Weiterleben hethitischen und luwischen Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit*, Wiesbaden: 1961.
- Oettinger, Norbert. “Anatolische “Kurzgeschichten””, *ZVS* 99 (1986): 43-53.
- Otten, Heinrich. *Keilschrifturkunden aus Boghazköi 35. Luvische und Palaische Texte*. Keilschrifturkunden aus Boghazköy (KUB 35). Berlin: 1953.
- Otten, Heinrich. *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*. Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 17). Wiesbaden: 1973.
- Popko, Maciej. “Rev. of: Beckman G. 1983”. *OLZ* 81, (1986): 559-561.
- Richter, Gisela M. Augusta. *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*. The Phaidon Press London: 1966.
- Rieken, Elisabeth. *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*. Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 44). Wiesbaden: 1999.
- Siegelová, Jana. *Appu-Märchen und Hedammu-Mythus*, Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 14). Wiesbaden: 1971.
- Simon, Erica. *Die Götter der Griechen*. Hirmer Verlag München: 1969.
- Starke, Frank. *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*, Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 30). Wiesbaden: 1985.
- Starke, Frank. *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens*. Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 31). Wiesbaden: 1990.
- Ünal, Ahmet. *Hittitçe-Türkçe, Türkçe-Hittitçe Büyük Sözlük*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları. Ankara: 2016.

- Taracha, Piotr. “Die Medizinalpflanze (heth.) *ḫullupakašdu*-^{SAR} n.?” NABU 2006/79 (2006): 80.
- Torri, Giulia and Barsacchi, Francesco G. *Hethitische Texte in Transkription KBo 12*. Dresdner Beiträge zur Hethitologie (DBH 50). Wiesbaden: 2018.
- Torri, Giulia. *La similitudine nella magia analogica ittita*. Studia Asiana (StudAs 2). Roma: 2003.
- Torri, Giulia. *The Haus am Hang at Hattuša. A Late Hittite State Scriptorium and Its Tablet Collections*. Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT 67). Wiesbaden: 2022.

KISALTMALAR

- CHD: *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Chicago: 1989-2019.
- DLL: Laroche, Emmanuel. *Dictionnaire de la langue louvite*. Paris: 1951.
- EHS: Kronasser, Heinz. *Etymologie der hethitischen Sprache Lieferung 5/6, II. Wortbildung des Hethitischen*. Wiesbaden: 1966.
- EDHIL: Kloekhorst, Alwin. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden: 2008.
- GLH: Laroche, Emmanuel. *Glossaire de la langue hourrite*. Paris: 1980.
- HdW: Tischler, Johann. *Hethitisch-deutsches Wörterverzeichnis Mit einem semasiologischen Index*. Innsbruck: 1982.
- HED: Puhvel, Jaan. *Hittite Etymological Dictionary 1-9*. Berlin: 1984-2013.
- HEG: Tischler, Johann. *Hethitisches etymologisches Glossar 1-3*. Innsbruck: 1983-1994.
- HHw: Tischler, Johann. *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*. Innsbruck: 2001.
- HW: Friedrich, Johannes. *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter. Lieferung 1.-4*, Heidelberg: 1991.
- KIPauly: Ziegler, Konrat and Walther Sontheimer, Hans Gärtner. *Der kleine Pauly: Lexikon der Antike: auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter*. München: 1975.
- MHH: Ünal, Ahmet. *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen / A Concise Multilingual Hittite Dictionary / Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg: 2007.